

ПОТРЕБЯВАНЕ НА КУЛТУРА ОНЛАЙН**Ивайло Дичев****CONSUMING CULTURE ONLINE****Ivaylo Dichev**

Резюме: Дигиталният свят погълна всички досегашни форми на комуникация: днес четем онлайн, слушаме музика, посещаваме виртуални музеи и тъй нататък. Но дали потреблението на култура през новата метамедия остава същото? Наблюденията, изложени по-долу, са плод на семинар със студенти по културология. Тук обсъждам основно промените в преживяването на високата „култура на душата“ по Цицерон, не всекидневните дигитални практики.

Ключови думи: Културно потребление – интернет платформи – дигитален обрат – киберпсихология – културни изследвания

Abstract: The digital world has incorporated all previous forms of communication: today we read online, listen to music, visit virtual museums and so on. But does cultural consumption via the new meta-media remain the same? The following observations are the result of a seminar with students of cultural studies. I am discussing the changes in the experiencing of the high “culture of the soul” (Cicero), not everyday digital practices.

Keywords: Cultural consumption – internet platforms – digital turn – cyberpsychology – cultural studies

Дигиталният свят погълна всички досегашни форми на комуникация: днес четем онлайн, слушаме музика, посещаваме виртуални музеи и тъй нататък. Но дали потреблението на култура през новата метамедия остава същото? Наблюденията, изложени по-долу, са плод на семинар със студенти по културология и работата ми по проекта „Поп-култура, поп-политика: дигиталният обрат.“¹ Тук обсъждам основно промените в потребяването на високата „култура на душата“ по Цицерон, не всекидневните дигитални практики.

Четене

Различни приложения правят така, че екранът да прилича на хартия, имитират разлистване на страници, подреждат томове върху виртуални

¹ Текстът е разработен в рамките на научноизследователския проект „Поп-култура, поп-политика: дигиталният обрат. Интердисциплинарни анализи на пресечността между медии, култури и политики“, с финансовата подкрепа на ФНИ–МОН, договор № Н55/2, от 15.12.2021 г.

рафтове, позволяват да подчертаваме и да си правим бележки. Но четенето неусетно се променя. Дигиталният обрат прави възможна мигновената връзка на всичко с всичко. В случая това значи, че всяка точка от текста, който четете, може мигновено да ви отпрати към точка в някакъв друг текст.

Самият екран е предвидил тези скокове чрез думи и пасажки, белязани като хайпертекст. Щраквате върху тях и сте на друга страница. Там скоро попадате на дума, която също е обозначена така, щраквате върху нея, прескачате в съвсем трета страница и тъй нататък. „Откривам, че никога не мога да прочета едно нещо от начало до край“ оплакват се често студенти. „Единственото спасение е да разпечатам статията и да чета на хартия.“

Там където няма хайпъртекстови връзки, в работа влиза търсачката: с едно просто движение можем да потърсим в мрежата обяснение за израза, тезата, името, което не разбираме. Само че в обяснението ще има неща, които пак не са ни ясни, и в обяснението на обяснението. Ние сякаш не четем конкретната статия или книга - четем всички написани някога неща. Е, може би последното не е още факт, но тенденцията е такава: цялото човешко знание да се качи онлайн и насити с взаимни връзки, така че ние всеки път да се изправяме пред непосилната задача да го обемем в цялост.

Наистина по-различно е положението при четене на художествена литература, там обаче влиза в ход, забързането на времето в интернет света. Трудно е да си представим, че някой днес ще изчете 2000-те страници на „Война и мир“ онлайн. Промяната е свързана по-общо със съвременния начин на живот, но интернет я усилва неимоверно заради лавината от културни продукти, с която сме заливани и феномена FOMO, която тя поражда („fear of missing out“, страха, че нещо изпускаш). Тенденцията е да четем бързо – миниатюри, фрагменти, афоризми, а фейсбук видя ренесанс на поезията, лирична и сатирична.

Показателен за тази тенденция е жанрът на туитър фикцията (twiction), където повествованието трябва да се компресира в 140, след 2017 г. - 280 знака. Ето пример за подобно микроповествование от Бен Уайт:

„Разпръснаха праха му. Вятърът се обърна и го вкара в очите им.
„Той винаги искаше да има последната дума“ измърмори жена му.“

Нека - обратно на Маклуън - приемем, че дигиталният обрат прави света не глобално село, а глобален град, т.е. място, където непрекъснато се сблъскваш с нови неща и хора. В такъв случай валидни стават интуициите на Георг Зимел. Според него обитателят на модерния голям град е заливан от различни дразнения: за да му въздействат, те трябва да са все по-нови и неочаквани. Оттук тенденцията удовлетворение да носи не завършека, а началото на новото усещане – и вниманието все по-бързо прескача от едно начало към друго (Зимел 2014).

Музика

Шеметно се е увеличило предлагането в музикалната сфера. Днес потребителят няма нужда да чака в града му да дойде съответният изпълнител, за да го чуе, нито да бъде издадена плоча с музиката му – просто написва името в съответната платформа и го има. Резултатът е фрагментирането на музикалните вкусове. Наместо фенове на Бийтълс срещу фенове на Ролингстоунс, днес младежите се идентифицират с множество банди в един или друг стил, приехме да ги наричаме музикални „кльстъри“. Нов момент е съчетаването на музика с видеоклип, което прави възможна мултимедията и все по-мощният интернет. Тенденцията е това да измества акцента от чисто музикалното възприятие към хибридни визуално-музикални феномени като Лейди Гага или нашия Азис.

Промените в звукозаписната техника се ускоряват. Вземете смятана на музикални носители, което видя едно единствено поколение, това на бейбибумърите – грамофонната плоча беше заменена от ролката на магнетофона, тя от касетата, тя пък от компютърни дискове, чийто

стандарт се сменяше през няколко години, докато просто изчезнаха за сметка на облака. „Омръзна ми да изхвърлям дискове, за какво давам пари, за какво записвах?“ чувате от меломани. Тенденцията сякаш е музиката да от притежаван предмет е да минава в режим на абонамент. В българския случай все още тези абонаменти често подплатени с пиратство, но това не променя ситуацията: за да бъдеш в час с все по-бързо обновяващата се музикална сцена трябва да си включен в някакъв канал.

И не просто да си включен, а и сам да станеш канал като споделяш музикални файлове с приятели. Съвместното преживяване е най-старата същност на музиката – с нея извършват ритуали, маршируват, влюбват се. Появата на звукозаписа е опредметила музиката и направила възможно тя да се купува, да се подарява, да се колекционира. Основна форма на общуване на младежите в социалистическа България е правенето на презаписи. На един донесли плоча от чужбина, приятелите пристигат с касетофоните, заклеват бабата да не вдига шум и почват да записват.

Да отбележим и революцията, която идва с представлява „Уокмена“ на Сони, пуснат през 1979: той позволява самотно потребяване на музика, каквото до тогава никога не си е представял: околните само по загадъчната ти усмивка се досещат, че преживяваш нещо. Тази практика продължава и до днес с МП тройките, после мобилните телефони.

Не е изчезнала и формата на споделяне от времето на „записите“: днес тя е се е превърнала в препращане на музикални файлове. Да пратиш любимото парче на някого е съществен елемент от комуникацията в социалните мрежи, по мнението на студентите особено когато търсим приятели, защото ако харесвате една и съща музика сигурно ще се разбирате. Самите платформи, които днес предлагат абонаменти за музика (от типа на Спотифай, СаундКлауд, Идажио...), опитват да ви

„сприятелят“ по подобен начин – разбират какво харесвате и ви предлагат нови и нови парчета от този тип.

Въпреки изчезването на физическите носители, продължава да функционира и музикалната колекция – днес нейно превъплъщение е плейлистата, която съответни приложения му позволяват да подрежда. Както знаем една колекция не се прави, за да можем да слушаме отново и отново тези парчета – тя е начин да изграждаме нашата идентичност, да заявим що за човек сме. Но дигиталните апофеи отнемат на колекцията онзи повествователен момент, който фасцинира Бенямин – историята на това, как сме търсили, какви трудности сме преодолели, за да се сдобием с един или друг обект (Benjamin 1969: 60). Твърде лесно е да колекционираш чрез платформи, отгук и идентичността е малко полуфабрикат.

Образ

Голяма революция на 19ти век е масовото репродуциране на образи: всеки да може да окачи в кухнята си копие на „Тайната вечеря“. Валтер Бенямин ще види в това изчезването на аурата – онази „неповторима отдалеченост“, която прави произведението на изкуството уникално. Най-демократично е и най-репродуцируемото изкуство, фотографията, която заличава принципната разлика между автор и зрител. Докато левият мислител приветства този културен аналог на социалната революция, консервативният Ортега-и-Гасет вижда тук нахлуване на необразованите маси в културата и съответно – опошляване и упадък.

Още по-радикален е обратът, дошъл с дигиталното възпроизводство на образа. Ако при аналоговото копие (литография, цинкография, прерисуване...) задължително има загуба на качество, при дигиталната технология копието може да бъде еквивалентно на оригинала – двата компютъра ще комуникират докато прехвърлят

цялата информация без грешки. Това поставя новите дигитални артисти в трудно положение, защото не е съвсем ясно какво могат да продават; някои залагат в работите си код за самоунищожение след определен брой сваляния, но това не отменя проблема: няма оригинал.

Говорим за технологии, които все по-съвършено възпроизвеждат великите творби. Нещо такова е станало вече в звуковъзпроизводството, което позволява записаната музика да чувате по-добре отколкото в концертната зала; това започваме да наблюдаваме и в сферата на образа – както казва Жан Бодрийяр, имитацията става по-реална от реалността. Ако все пак някой ходи в Лувъра и опитва да се провери между японските туристи, за да види „истинската“ Мона Лиза, това е повече ритуално действие, един вид преклонение в храма на културата - не стремеж за по-добро възприемане на картината.

Другата революционна промяна е лекотата на боравене с образи. Векове наред това е било високо специализирана дейност; например ренесансовите художници не просто имат талант, а притежават тайната за това как се правят боите и ревниво я крият от конкуренцията. В 19ти век вече всяка домакиня може да си купи боички и платно в магазина, съответно да се отдаде на живописно хоби. Днес безплатни приложения позволяват на милиарди хора да съучастват в произвеждането на образи, да ги произвеждат, обработват, пародират. Или поне - да ги препращат, да лайкват, да коментират. Тази интерактивност се превръща в задължителен компонент на художественото възприятие и успешни съвременни артисти са онези, които умеят да играят с нея – да провокират удивления, възмущения.

И тук, както в плейлистата, е индустриализиран споменатият принцип на колекцията. Наместо да притежава творбите като богатите, вместо да ги излага в салони като модерните куратори, съвременният потребител ги реди в свои виртуални галерии, предложени от интернет-

платформите. Ако се запитаме какво притежава собственика на подобна уочлиста, трябва отново да кажем – себе си.

Посещение

Ако художниците днес могат да изграждат свои виртуални галерии например в Инстаграм, на потребителя се предлага да ги посещава без да става от дивана в хола си. Визитата се виртуализира посредством 3D технологии, симулация на движение и 360 градусови панорами, „умни“ очила, които произвеждат ефекта на увеличената реалност и т.н.

На хоризонта е техноутопията на Марк Зукърбърг за мета-света: една цялостна паралелна реалност, в която общувате, играете, работите, ходите на лекции, а също - можете да посещавате концерти и музеи или просто се разхождате по улиците на някой интересен град. Говорим за все още нереализирана тенденция, при която някой ден техниката ще ни позволи пълно потапяне в мета-преживяването (Zuckerberg 2021).

„Не е същото“ реагират повечето запитани и най-често посочват физически компоненти, които отсъстват при виртуалното преживяване - кафето, което изпиваш, вятъра, който развява косите ти, умората от ходенето. Но подобно бъдещо потребяване на култура ще донесе и други промени. Например предложените от платформата маршрути из историческия квартал на „посетения“ град поемат в себе си функцията на стария чичероне – показват ни важните неща, които непременно трябва да видим, прескачат онова, което машината е разбрала, че няма да ни заинтересува.

Разбира се всичко се записва, за да стане част от колекцията под формата, този път на уоклиста, която поддържа на нашия хард диск и забравяме като многобройните натрупани там плей- и уочлистати. Увеличената реалност, както го показва самата дума, добавя нещо към реалността – може би успоредно с надписите над експонатите в музея

ще чуем други обяснения, които изкуственият интелект е разбрал, че са необходими лично на нас (като по-образовани? като чужденци? като разсеяни?). Може би там ще се вклиняват виртуални обекти, пратени ни от приятел-шегобиец през социалните мрежи – до египетската мумия ще видим заспалия министър-председател, в каляската на Фердинанд ще се покатерило детето на комшиите.

Тъй както е станало по-рано, когато е било изобретено дистанционното на телевизора, ще можем да превъртаме, да прескачаме онова, което ни е скучно и по този начин да разрушаваме замисъла на куратора. За образования потребител това ще е прекрасна възможност да влезе в диалог с културния феномен, да стане негов съавтор. За неподготвеният обаче мета-вселената ще е възможност да избягва грижливо всяко усилие, всяко замисляне – алгоритъмът на дигиталната платформа охотно ще му помага да се предпазва от културата.

С това ще се осъществи и основната опасност, която крие този нов, виртуален свят: да нараснат интелектуалните неравенства. Човекът, който умее да чете онлайн без да се оставя да бъде разсейван от хайпъртекстовите прескоци, има огромни предимства пред онзи преди сто години в библиотеката; почитателят на музика или изобразително изкуство има пред себе си невероятни възможности за естетическо преживяване, ако само умее да не се губи в културния океан. Проблемът се създава от начина, по който днес функционира изкуствения интелект: извлича данни от миналите ни поведения и върху въз основа на тях ни предлага какво да правим в бъдеще. Наместо да възпитава, задълбочава статуквото. Така онлайн умните стават по-умни, глупавите – по глупави.

Използвана литература:

ДИМОВ, Венцислав (2018). *Медийна музика. Звукозаписна и (ре)продуцирана музика в България. Докторска дисертация*, Софийски университет. [Dimov, Ventsislav (2018). *Mediina muzika. Zwukozapisna i (re)producirana muzika w Balgaria, Doktorska disertacia, Sofiiski Universitet.*]

ЗИМЕЛ, Георг (2014). *Големият град и духовния живот*. В: Теодора Карамелска (съставител), *Фрагментарният характер на живота*. София: Критика и хуманизъм, 36-57. [Zimel, Georg (2014). *Golemiat grad i duhovniqt zhivot. V. Teodora Karamelska, s.*

Fragmentarniat karakter na zhivota, Sofia: Kritika i humanizam]
**MARK ZUCKERBERG'S VISION FOR THE SOCIALIZING OF THE
METAVERSE**, Youtube, 28.10.2021,
<<https://www.youtube.com/watch?v=b9vWShsmE20>> (посетен на 21 юни 2022).
BENJAMIN, Walter (1969). Unpacking my library. *Illuminations, Shocken books*. New
York, pp. 59-67.

Ивайло Дичев е професор по културна антропология в СУ „Св. Климент
Охридски“, работи в сферата на политическите култури, медиите, града. Най-
новата му книга е *Културни сцени на политическото* (2019). Главен редактор
на списание Семинар_BG. Есеист, участник в публичния дебат.

Ivaylo Dichev is professor of cultural anthropology at Sofia University ‘St. Kliment
Ohridski’. He is focusing on political culture, urban anthropology and media. His
new book is *Cultural scenes on the political* (2019). Dichev is the editor of the
electronic issue *Seminar_BG*.